

Het dilemma van de veranderende ik

Rozemarijn van Bruchem – Visser, internist ouderengeneeskunde en ethicus, Erasmus MC

Erasmus MC

Disclosure belangen spreker

(potentiële) belangenverstrengeling	Geen / Zie hieronder
Voor bijeenkomst mogelijk relevante relaties met bedrijven	Bedrijfsnamen
• Sponsoring of onderzoeksgeld • Honorarium of andere (financiële) vergoeding • Aandeelhouder • Andere relatie, namelijk ...	• • • •

Leerdoelen

- Kennis nemen van het dilemma van de veranderende ik
- Kennis nemen van vaststellen wilsbekwaamheid en wettelijke vertegenwoordiging
- Kennis nemen van de verschillende soorten wilsverklaringen
- Kort oefenen van een ethische casus

Boodschappen voor thuis

- Bij oudere patiënten met cognitieve stoornissen komen levenseindevragen voor
- Het vaststellen van wilsbekwaamheid kan door iedere zorgverlener gebeuren
- Een wilsverklaring is geen garantie op euthanasie
- Het belang van de “oude en nieuwe ik” moeten altijd tegen elkaar worden afgewogen

Een moreel dilemma

- Een moreel dilemma is een conflict tussen twee morele waarden, die ieder om een verschillend handelen vragen
- Moreel dilemma kent geen 'goede' oplossing: elke keuze gaat ten koste van een andere waarde

Het verhaal van het broodje gehaktbal

Mentimeter: welke vraag stelt u zichzelf?

- *Open tekst*

Mentimeter: wie zijn allemaal betrokken partij?

- Open tekst

Welke vragen zou u willen stellen?

- Roept u maar!

Wat gaat u nu doen? mentimeter

- Meerkeuze vraag
- A ik respecteer de nieuwe ik en geef dat broodje bal
- B ik respecteer de oude ik en geef geen broodje bal
- C ik draag het over aan een collega
- D ik regel een vegetarisch broodje bal, iedereen tevreden en ik ben van het probleem af

Cognitieve stoornissen

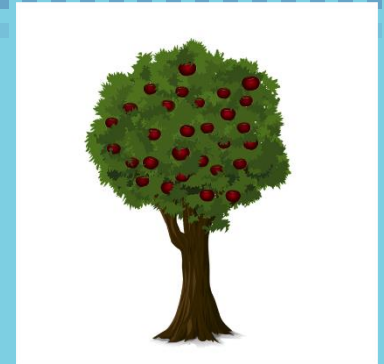
- 290,000 mensen met dementie in Nederland
- 70% ziekte van Alzheimer
- Mensen raken grip op realiteit kwijt, zeker in verder gevorderd stadium

Mentimeter: is onze patiënt wilsbekwaam?

- Meerkeuze: ja of nee

Wilsbekwaamheid

- Wat is wilsbekwaamheid en hoe test je dit?
- Uitgangspunt is: patiënt is wilsbekwaam, tenzij....
- Deze keuze, op dit moment
- Vier criteria:
  - vermogen om keuze te maken
  - vermogen om informatie te begrijpen
  - vermogen om voor-en nadelen af te wegen
  - vermogen om voor- en nadelen te 'waarderen'; betekenis aan te geven in de specifieke situatie

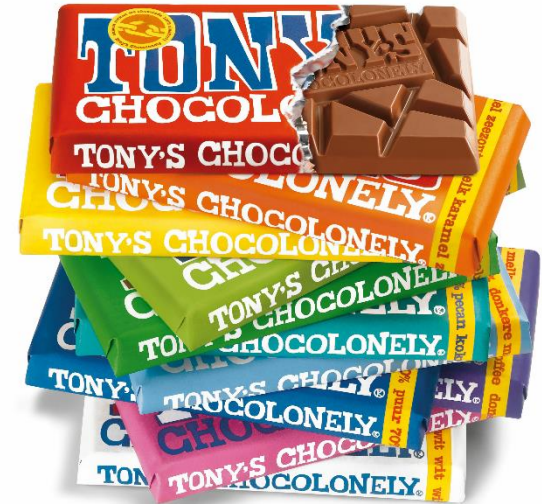

Het verhaal van de volwassen vrouw

Het verhaal van de volwassen vrouw

Het verhaal van de volwassen vrouw

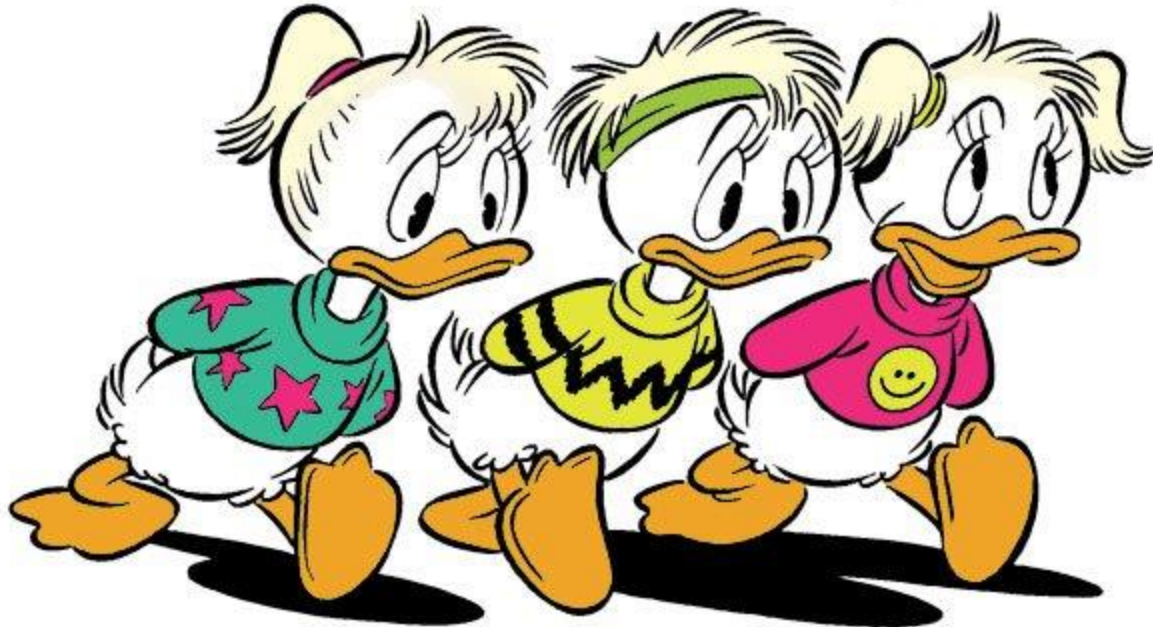
Wilsbekwaamheid

- Afhankelijk van de voorliggende vraag
- Steeds opnieuw toetsen
- Meest simpel: kunt u mij vertellen wat ik u net heb verteld en wat dat voor u betekent?

Mentimeter

- Als een patiënt niet wilsbekwaam is, wie is dan de wettelijk vertegenwoordiger? Zet in de juiste volgorde
- Opties:
  - Mentor
  - Partner
  - Schriftelijk gemachtigde
  - Kind
- Goede antwoord: mentor, schriftelijke gemachtigde, partner, kind

Het verhaal van de nichtjes

Eisen aan wettelijk vertegenwoordiger

- Belang van patiënt voor ogen hebben en ernaar handelen
- Als dit niet zo is: andere wettelijke vertegenwoordiger zoeken (bijvoorbeeld een van de andere kinderen)
- Als die niet te vinden is: zorgverlener is wettelijk vertegenwoordiger
- Dan altijd met collega's overleggen!

Het verhaal van het boek

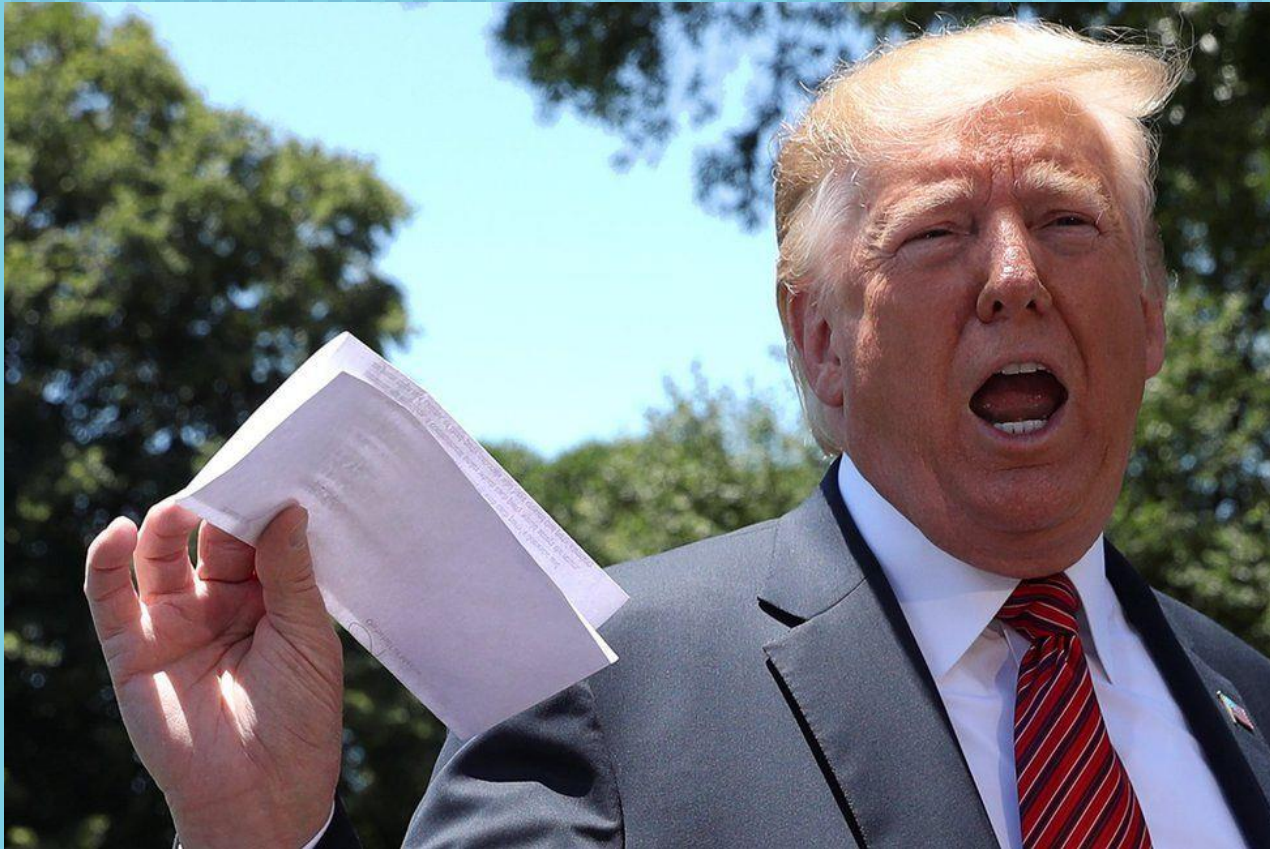

Hoe goed kan familie beslissen?

- Niet groter dan kans
- Vooral ingegeven door eigen wensen familie
- Familie is eerder geneigd tot overbehandeling dan onderbehandeling

Het verhaal van het briefje

Wilsverklaringen

- Behandelverbod, zoals niet reanimeren verklaring
- Schriftelijk euthanasieverzoek bij dementie
- Aanwijzen vertegenwoordiger

De wilsverklaring

- Door wilsbekwaam persoon gemaakt
- Op schrift (handgeschreven of getypt)
- Wat wil de patiënt qua behandelingen?
- Wie is de vertegenwoordiger?
- Is in principe een rechtsgeldig document, als er niet getwijfeld wordt aan de wilsbekwaamheid en de auteur
- Is niet hetzelfde als een euthanasieverklaring

Euthanasie, even kort

- Is euthanasie normaal medisch handelen?

Euthanasie, even kort

- Is euthanasie normaal medisch handelen?
- Mag een arts (of andere zorgprofessional) weigeren mee te werken aan euthanasie?

Euthanasie, even kort

- Is euthanasie normaal medisch handelen?
- Mag een arts (of andere zorgprofessional) weigeren mee te werken aan euthanasie?
- Welke argumenten moet zij of hij daarvoor geven?

Euthanasie, even kort

- Is euthanasie normaal medisch handelen?
- Mag een arts (of andere zorgprofessional) weigeren mee te werken aan euthanasie?
- Welke argumenten moet zij of hij daarvoor geven?
- Zijn de zorgvuldigheidscriteria bij een euthanasieverzoek bij dementie anders?

De zorgvuldigheidscriteria

- Zorgvuldigheidseisen:
- Vrijwillig en weloverwogen verzoek
- Uitzichtloos en ondragelijk lijden voor de patiënt
- Patiënt is volledig voorgelicht
- Met de patiënt tot overtuiging gekomen dat er geen redelijke andere oplossing is
- Ten minste één onafhankelijke arts geraadpleegd
- Zorgvuldige uitvoering

Mentimeter: welk zorgvuldigheidscriteria?

- Multiple choice: welk zorgvuldigheidscriteria zijn ingewikkeld bij een patient met cognitieve stoornissen en worden niet opgelost door de wilsverklaring?
- Mogelijke antwoorden:
- Zorgvuldigheidseisen:
- Vrijwillig en weloverwogen verzoek
- Uitzichtloos en ondragelijk lijden voor de patiënt
- Patiënt is volledig voorgelicht
- Met de patiënt tot overtuiging gekomen dat er geen redelijke andere oplossing is
- Ten minste één onafhankelijke arts geraadpleegd
- Zorgvuldige uitvoering

Euthanasie bij dementie, de cijfers

- 2021: 215 gevallen van euthanasie bij dementie (6 bij gevorderde dementie)
- Dokters staan niet te springen....

Het verhaal van de advertentie

reeskunde • Hanne Adema, huisarts • Marijke Josephus Jille, psychiater • Irene de Jong, specialist ouderengeneeskunde • Ronny de Jong, specialist ouderengeneeskunde, consulent palliatieve zorg, SCCH-arts • Tjitske de Jong, gepersoniseerd orthopedisch chirurg • Willem de Jong, huisarts • Jan-Willem de Jonge, huisarts • Corrie Jongens, huisarts en kaderarts ouderengeneeskunde • Gerard D.A. Kadijk, huisarts n.g., voormalig SCCH-arts • A. van de Kamp, huisarts • Rietje Kaptein, specialist ouderengeneeskunde, SCCH-arts • Willem Kanten, organisatiebureau • M.H. Kasse, huisarts • Ben Kazer, specialist ouderengeneeskunde • Ed Kester, huisarts en SCCH-arts n.g. • Annelie van de Kerk, specialist ouderengeneeskunde • B.J. Kerklaan, neuroloog • P.J.M. de Keyser, huisarts • Gent K. Kinema, huisarts-lichaad SCCH-arts, SCCH-arts • Tineke Klose, in de gehandicapten zorg • Linda reeskunde • Margot Kijberg, specia- huisarts • J.C. Kluin-Nelemans, he- der Knaap, huisarts, kaderarts pallia- arts • Peter Kribbe, huisarts • M- derengeneeskunde • Joë Koning, • Paul Koning, specialist ouder- specialist ouderengeneeskunde van Koster, specialist ouderenge- stonerd geneeskunde • Joë Korte, • Jacqueline Koster, gepersonoerd iding • Jente Kistner, specialist Kribbe, chirurg • Aeil Kosterhoek, • W. Kruijer, huisarts • Roud Kruijer, kaderarts ouderengeneeskunde een- arts n.g., voormalig SCCH-arts • R.A. Lankhorst, huisarts • Lydie reeskunde • Margriet de Leeuw van Leer, kaderhuisarts palliatieve zorg • Phil van Leeuwen, specialist ou- wen, huisarts n.g., SCCH-arts • An- rens, huisarts n.g., SCCH-arts Lengel, huisarts • Kees Lijphart, radiologisch immunoloog • Anne van reeskunde • R.H. Lommers, op- Lemmel, cardioloog n.g. • Alou et, huisarts n.g. • R. Lutzewald, neu- roloog • Margen van Wonen, • M.C. Maris-van Rijnsum, ANOS psychiater • Joë Meens, specialist ouderengeneeskunde • Werge en Kees van der Meer, huisartsen • A.A. Meuwert, specialist ouderengeneeskunde, hoofd sectie studententor- derijg ouderengeneeskunde Winc • Hark Molenaar, huisarts • Hans Molenaar, psychiater • Ad Molman, huisarts en SCCH-arts • Kasper Bongerberg, psychiater en psychotherapeut • M. Moeldt, huisarts • Ger- tie Molenaar-van der Aard, verpleegkundige PNAZ • Monique van Wierfort, huisarts • Kees van Moortel, huisarts en SCCH-arts • W.S.T.C. van den Mijzenbergh, huisarts • J.M. Wu, huisarts • Jannes H. Mulder, internist-oncoloog n.g. • Rita Neijens, huisarts • Sjaak van Nierop, huisarts • Michiel Nieuwenhuis, huisarts • G.B.J. Nijhuis, huisarts • David de Noor, huisarts • F.R. Nougé-Hirshbeek, huisarts • R.J.C. Norg en C.A.G.M. Norg-Schulpen, huisartsen • Hans Nuytink, oncoloogisch chirurg • Willem Oelermans, neuroloog • W. Oudekerk, specialist ouderengeneeskunde en kaderarts palliatieve zorg • A. Oomen, huisarts • Annetta van Oostveen, specialist ouderengeneeskunde • Hilde Oude Luttikhuis, huisarts • Engelen Overbeek, huisarts, sden arts, palliatief consulent • Coen van Oen, huisarts • M. Pal- mers, internist-oncoloog • Albin Paul, oncoloogisch chirurg • Erik Paul, huisarts • Roud Paulus, huisarts • Orla Oudevriel, huisarts n.g. • Bas Oudevriel, ouderengeneeskunde • P.R. van der Pijl, arts • P.T. Oude van Anstede

Een dodelijke injectie geven aan een patiënt met vergevorderde dementie op grond van een wilsverklaring?

Aan iemand die niet kan bevestigen dat hij dood wil?

Nee, dat gaan wij niet doen.

Onze morele weerzin om het leven van een weerloos mens te beëindigen is te groot.

sen, psychiater • E.Th. Klapwijk, arts Klemens, specialist ouderenge- ket ouderengeneeskunde • L. Kluin, matroos (amertus) • Chris-Jan van Seve zorg i.s. • Joachim Knap, hula- chels Kuch-Waer, specialist ou- specialist ouderengeneeskunde geneeskunde • Benet Koostra, • Ben Koozmaris, huisarts • Jantine reeskunde • Maria Kuppe, gepen- huisarts • Marijke Kuthman, huisarts trieparts • C.L. Kuisjveld, neu- ouderengeneeskunde • Christia specialist ouderengeneeskunde specialist ouderengeneeskunde en- als lip • Hark Maarten Laere, hys- • Jaap van Laer, neuroloog Larzer, specialist ouderenge- der Maer, arts ouderenzorg • J. van • Camden van Leeuwen, huisarts derengeneeskunde • Rob van Leeu- nellen Leloux, huisarts • Emel Le- • Georgette Lemstra, huisarts • Wera Ismael n.g. • Maarten Lijmer, inter- der Linder, specialist ouderenge- chater-psychotherapeut • Pim van Luchterbelt, huisarts • K.J. Lugin- nroog • Cas van der Made, co-ss- specialist ouderengeneeskunde

Welke alternatieven zijn er?

- Ziekte waaraan een patiënt kan overlijden niet behandelen
- Eten en drinken aanbieden, geen dwang of kunstmatige voeding

Boodschappen voor thuis

- Bij oudere patiënten met cognitieve stoornissen komen levenseindevragen voor
- Het vaststellen van wilsbekwaamheid kan door iedere zorgverlener gebeuren
- Een wilsverklaring is geen garantie op euthanasie
- Het belang van de “oude en nieuwe ik” moeten altijd tegen elkaar worden afgewogen

Literatuur

- Fagerlin A, Ditto PH, Danks JH, Houts RM, Smucker WD. Projection in surrogate decisions about life-sustaining medical treatments. *Health Psychology*. 2001;20:166–175
- Karel MJ, Gatz M. Factors influencing life-sustaining treatment decisions in a community sample of families. *Psychology and Aging*. 1996;11:226–234
- Sulmasy DP, Terry PB, Weisman CS, Miller DJ, Stallings RY, Vettese MA, et al. The accuracy of substituted judgments in patients with terminal diagnoses. *Annals of Internal Medicine*. 1998;128:621–629.
- Ditto PH, Danks JH, Smucker WD, Bookwala J, Coppola KM, Dresser R, et al. Advance directives as acts of communication: A randomized controlled trial. *Archives of Internal Medicine*. 2001;161:421–430
- Hare J, Pratt C, Nelson C. Agreement between patients and their self-selected surrogates on difficult medical decisions. *Archives of Internal Medicine*. 1992;152:1049–1054.
- Suhl J, Simons P, Reedy T, Garrick T. Myth of substituted judgment. Surrogate decision making regarding life support is unreliable. *Archives of Internal Medicine*. 1994;154:90–96.